

O'TKİR HOŞİMOV'UN "DUNYONING ISHLARI" ESERİNDE GEÇEN ALKIŞ VE KARGIŞLAR

Cheers and Maledictions in Otkir Hoshimov's Novel 'Dunyoning Ishlari'

Zeynel POLAT*

Öz: Alkış ve kargışlar, kalıplaşmış sözlerden ibaret olan atasözleri gibi özlü sözlerdendir ve bir hükmü ifade eder. Özbek toplumunun da ulusal hafızası olarak nitelendirilen, millî miras hüviyeti sayılan, kuşaktan kuşağa dil ile aktarılan, milletin düşünce ve duygu dünyasını en sade şekilde yansıtan edebî unsurdur.

Özbek edebiyatında öne çıkan edebî şahsiyetlerden O'tkir Hoşimov, bıraktığı eserlerle dil-kültür aktarımına büyük katkılarda bulunmuştur. "Dunyoning İşlari" eseri de bunlardan biridir. Eser, analara hasredilen otuz üç hikâyeciğin birleşmesinden müteşekkildir. 1982'de "Dunyoning İşlari" Aybek adına Cumhuriyet Devlet Mükâfatı'na lâyık görülmüştür. Çalışmamızda yazarın hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi verirken; mezkûr eserde geçen alkışlar ve kargışları ihtiva eden bölümleri de ele alacağız.

Anahtar kelimeler: Alkış-Kargış, Durgunluk Devri Özbek Edebiyatı, O'tkir Hoşimov

Abstract: Cheers and malediction the stereotypes which consists of words such as proverbs and sayings are made express provisions. Also Uzbek society, which is considered the national memory, which is considered a national heritage, identity, language and transmitted from generation to generation, the nation's thoughts and feelings reflecting the literary elements in the world is the most simple way.

O'tkir of prominent literary figures of Uzbek literature Hoşimov left off with his work has contributed greatly to transfer language and culture. "Dunyoning İşlar for" work is one of them. The work of the main devoted to consist of thirty-three hikâyeciğ that merged. In 1982, "Dunyoning İşlar the" was awarded with the Republic State award on behalf of Aybek. In our study, brief information about the author's life and works is given and the aforementioned work containing the alkış and kargış will be considered.

Keywords: alkış-kargış (benedictions-maledictions), Recession Period Uzbek literature, O'tkir Hoşimov

*Dr. Ishik Üniversitesi, Erbil / Irak

GİRİŞ

Bilindiği üzere dualar (alkış veya hayır dua), beddualar (ilenç veya kargış) hayatın içinde sözlü kültürün aynası, sözlü değerlendirme unsurudur. Hayır dua olarak bilinen alkışlar, kişinin kendisi ve etrafındakiler için Allah'tan güzel ihسانlar dilemek veya kültürel bir hadisede geleneği yaşatmada övgülerde bulunmadır. Duanın alkıştan farkı, onu söyleyenin, ya kendisi için, ya da genel olarak insanlar (çoğu kez özellikle din kardeşleri) için Allah'tan istediklerini bildirmesidir. Bu bildiri ne kadar güzel bir biçimde söylenirse etkisinin o kadar büyük olacağı inancı, dua kalıplarındaki sanat özenmesini açıklar. (Boratav,1982:129) Bazı kaynaklarda kargış halinde geçen beddualar, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğünde kargamak'tan kargış yani "kötülemek, ilenmek, beddua etmek (Eyüboğlu,1995:26) şeklinde görülmektedir. Kargışlar, kötülüğü dokunan birisi, birileri, siyasî bir gruptan dolayı manevî zarara uğrayanın kendisine yapılan kötü ve yanlış hareketler yüzünden kötülüğü yapanı kınaması, zor durumda kalmasını Allah'tan isteme, organlarının zarar görmesini dileme, doğal afetlere maruz kalmasını isteme gibi sözlerle karşımıza çıkmaktadır. Her iki kavram da arzulardan peyda olan halk kültürünün sözlü mahsulleridir.

Özbek edebiyatı, uzun süren sessizlik ya da durgunluk dönemi yaşamıştır. Şairler ve yazarlar düşüncelerini özgürce ifade etmekte zorlanmışlardır. Stalin'in 1937 aydın katliamıyla birlikte insanlık tarihine kara leke olarak geçti. 1960'lara kadar olan devre "Suskunluk Devri" adı verilmiştir. Bu devirde susmayan ve önemli eserler bırakan yazarlar da vardır. 1956'da Kuruşev'in yumuşama politikasını daha sonra Leonid Brejnev'in "Durgunluk Devri" izledi. Bu dönemde yazarlar üzerinde baskı biraz hafiflemiştir. Şairler, ideolojinin boyunduruğundan kurtulmuşlardır. Bu dönem entelektüel eleştiri ve yeni yönelişler dönemi olmuştur (Kolcu,2010:300). Fikir özgürlüğünün, yazmaktaki düşsel özgürlüklerin rahatladığı bu dönemde O'tkir Hoşimov da eser vermeye başlayan yazarlardandır. "Dünyoning İşlari" adlı eser, Özbek halkına ait halk kültürünün kısa da olsa aynası hükmündedir.

Dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddî refah ve mânevî saâdetinde yardım ve merhametini istemek üzere Allah'a yaptığı bir hitap, bir sesleniştir. Türk cemiyetinde de dualar Şamanizm, Budizm, ve Manihaizm kültür devrelerini aşarak İslamiyetle daha düzenli ve yeni zihniyetle gelişmiş bir şekilde yaşamaya devam etti (Elçin,2005:662). Dua, kimi zaman Allah'a niyazın yanında, karşıdaki için iyi dilekte bulunma şeklinde de olmaktadır. Türk inanç ve geleneğine ters düşen, gerçekleşmesi mümkün olmayan dileklere de rastlamaktayız. (Kaya, 202:106) Eski Türkçe'de alkışa, öğme de denmektedir. Beddua, kargış ise, duanın aksi ve zıddı olan lâ'net, inkisar, belâ ve gazap ifade eden menfî sözlerdir. Farsça "bed" ve Arapça dua (çağırma) kelimelerinin birleşmesinden yapılan bu tâbiri, en eski Türk kaynaklarından 19'uncu asra kadarki kültür eserlerimiz ve sözlerimizde çok yaygın "Kargış ve ilenç" kelimeleriyle karşılaşmaktayız. Kargış, insanın kendisine, ailesine,

cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir (Elçin,2005:663). Hayatta adaletsizliğe uğramış, küfrân-ı nimetle karşılaşmış insanın vicdanında uyanan isyân ve hiddeti susturma çarelerini araması gayet tabiidir. Kargışlar, bu ruhî yapı içinde olan insanların yardımı Allah'tan beklemeleri, kötülere cezalandırmasını istemeleri gibi temenni ve dileklerinin mevcut olduğu sözlü kültür ürünlerindedir. Halk edebiyatı eserlerinin zamanla sözlü olması, ağızdan ağıza nakledilmesi bu arada varyantlaşması, geleneksel oluşu kalıplaşması ve musiki ile söylenmesidir (Güzel,2010:106). Alkış ve kargışlar (hayır dua-bed dua) sözleri konuşmayı süsleyici, duyguları belirleyici, anlatımı güçlendirici dil öğeleridir (Boratav,1982:125).

Alkış ve kargışları oluşturan kelime ve kelime grupları genelde karşılaştırma, mübalağa yapılarak ya da millileşmiş kelimelerden istifade ederek değeri artırılır. Bunun yanında Özbek ve Tacik halkları, duaya başlarken ve sonlandırırken yaşça büyük birisinin önderliğinde ellerini açarak "**İlohi omi-in**" ifadesini kullanır ve ellerini yüzlerine sürerler.

O'TKİR HOŞİMOV HAYATI VE ESERLERİ

Başarılı bir yazarlık hayatı geçiren O'tkir Hoşimov, 1941 yılında Taşkent'te işçi bir ailede dünyaya geldi. 1959-1964 yıllarında Taşkent Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi'nin Gazetecilik Bölümü'nde okudu. Hoşimov, "Taşkent Hakikati", "Sovyet Özbekistan'ı", 1966'dan itibaren de "Taşkent Akşamı" ruznamesinde yazarlar bölümü müdürlüğü, Gafur Gulam adına edebiyat ve sanat neşriyatında baş yazar olarak vazife aldı.

Hoşimov, yazarlığa şiir ve kısa hikâyeler yazarak başladı. Eserleri 1962 yılında "Pulat Cavandoz", 1963'te "Odamlar Nima Derkin...", "Şamol Esaveredi", "Bahor Qaytmaydi", (1970), "Qalbinga Quloq Sol" (1973), "Uzun Keceler" (1975), "Nimadir Boldi" (1976), "Nur Bor ki Soya Bor" (1979), "Kuyoş Terazisi" (1980), "Dunyoning İşlari" (1982) hikâye ve kıssalar derlemesi, "İkki Eşik Orası" (1986) romanları basılmıştır. 1974 yılında "Birovning Taşvişi" adlı psikolojik draması sahnelendi (Öztürk,1997:161-162). Orta Asya cumhuriyetlerinin bazı tiyatrolarında sahnelenen eserleri olmuştur. "Toylar Muborak", "Sizdan O Güne, Bizden Bu Güne" gibi piyeslerin de sahibidir. Eserleri, kardeş halklar ve birçok yabancı dile tercüme edilmiştir. Onun edep, ahlâk, manevî alemi, millî düşünceleri örnek teşkil etmektedir. Özbekistan halk yazarı O'tkir Hoşimov, 1982'de "Dunyoning İşlari" kıssası ile Aybek adına; 1986'da "İkki Eşik Orası" romanı ile Hamza adına Cumhuriyet Devlet Mükâfatı'na lâyık görüldü.

ALKIŞ (HAYIR DUA- DUA) VE KARGIŞ (İLENC-BEDDUA) TERİMLERİNİN TÜRK DİLLİ HALKLARDAKİ ADLANDIRILIŞI

Geçmişte veya günümüzde aynı ortak kimliği paylaşan milletler, farklı coğrafyalarda yaşasa da kültürlerinde benzerliklerin görülmesi oldukça normal bir hadisedir. Bu bağlamda dua-beddua veya alkış-kargış denen soyut kavramların Türk dilli halkların folklorunun hemen hemen tamamında yakın kelimelerle bilinmektedir.

Alkış, dua, hayır dua

Türkiye Türkçesi: Alkış, dua, hayır dua

Azerbaycan Türkçesi: Dua

Başkurt Türkçesi: Doğa, namaz

Kazak Türkçesi: Bata, duğa, jalbarınuv

Kırgız Türkçesi: Duba, bata

Özbek Türkçesi: Duá

Tatar Türkçesi: Doğa, namaz

Türkmen Türkçesi: Doğā, omīn

Uygur Türkçesi: Dua, duğa

Beddua, kargış, ilenç

Türkiye Türkçesi: Beddua, kargış

Azerbaycan Türkçesi: Garğış

Başkurt Türkçesi: Kähär, läğnät (ukıv)

Kazak Türkçesi: Karğıs, terisbata

Kırgız Türkçesi: Karğış

Özbek Türkçesi: Lā'nät, qarğaş, duoyi bad

Tatar Türkçesi: Kahärläv, karğış, läğnät, nälät

Türkmen Türkçesi: Betdoğā, garğış

Uygur Türkçesi: Karğış (Ercilasun,1991:190-191)

Eserde Geçen Alkış ve Kargışlar

Eser, beşinci sayfasında (*Bu qissa katta-kicilik novellalardan iborat. Biroq ularning barchasida men uchun eng aziz odam-onam siymosi bor. Bundaqi odamlarning hammasini o'z ko'zim bilan ko'rganman. Faqat ba'zilarining ismi o'zgaradi xolos. Bu odamlarning qismati ham qaysidir jihati bilan onamga bog'langan. Dunyodagi hammaa onalar farzandiga munosabat bobida bir-biriga juda o'xshaydi. Bas, shunday ekan, bu asar sizlarga bag'ishlanadi aziz Onajonlar!*) (Hoshimov,2008:5) ifade edildiği üzere çocukların ilk öğretmenleri olan annelere bağışlanmıştır. Analara hasredilen otuz üç hikâyeciğin birleşmesinden müteşekkil olan bu eseri oluşturan hikâyeciklerin hemen hemen tamamı bize göre küçük ve değersiz gibi görünen bazı hadiselere dikkat etmemizi önermektedir. Yaşanılan her olayın da çevredeki çocuklar tarafından ilgi ile takip edildiği de görülmektedir. Hikâyeler bu yönüyle toplusal terapi ve kültür eğitimi özelliği de taşımaktadır. Halk edebiyatının genç nesle aktarımı aşamasında ise yazarlar, şairler ve halk devreye girer. Halkın dilini kullanarak mesaj da verilir. Aşağıda vermeye gayret ettiğimiz hikâyeye örneklerinde halk dilinin kullanılması sadece eser vermek değil, çocuk eğitiminde başta anne olmak üzere aile verilen mesaj vardır. Eser, baştan aşağı Özbek kültürünün zenginliklerini gösteren hikâyeleri halk edebiyatı unsurlarıyla süsleyerek dile getirmiştir. Hikâyelerdeki olay örgüsü şahıslarla ve mekânla daha somut hale getirilmeye çalışılmış, okuyucuya bir merak ve heyecan vermiştir. “Dunyoning İşlari” eserinde geçen alkış (dua- iyi dilek) ve beddua (kargış) aşağıda gösterilmektedir.

Geceleri iri iri yıldızlarla çevrili olan gökyüzü, şehre adeta renk cümbüşü yaşıtmaktadır. Bu renklerin arasında incecik bir ay peyda olur, çıkar gider. Bu esnada hikâyedeki anne, çocuğu ve az ileride öksüz bir kız çocuğu gökyüzüne bakar. Anne, ağzında genel anlamda herkes için söylene de o an etrafında bulunan çocukları ve kendisi için aşağıdaki iyi dilek anlamındaki duayı seslendirir. Alkışların ve kargışların küçücük nazım parçaları biçiminde olanlarına da rastlanır (Boratav,1982:126).

*“Oymomaxan¹ xulla,
Qanotlari tilla².
Subxon allo sizga,
Umr bersing bizga...”* (Hoshimov, Oq, Oydin Kechalar, 2008:6)

Böyle dua edip kendi çocuğunun başını sıvazlayan anneyi az ilerde taşların arasında öksüz bir kız çocuğu ağlayarak izlemekte ve ağzından şu dilek sözleri çıkmaktadır:

¹ Oymomaxan: Dolunay anlamında olup, kelimenin sonundaki “-xan” eki de etrafında çocukların olduğunu göstermektedir. Bu tür ifadeler, çocukları heveslendiren, onların dünyalarına girmeyi kolaylaştıran ifadelerdir.

² Tilla: altın

**“Ochil ochil, oq toshla-a,
Men onamni ko’rayin-a
Diyoriga to’yayin-a.”** (Hoshimov, Oq, Oydin Kechalar, 2008:6)

Yapılan işlerin ardından Allah’tan iyi niyet talebinde bulunulur. Allah’ın adı kullanılarak teşekkür edilir. Aşağıdaki örnek ahlak ve görgü kurallarında sıkça görülüren şükür, teşekkür, tebrik ve kutlamalarda kullanılan örneklerdendir.

*“Ehtimol shunday hamdir. Balki, odamlarning dardiga sherik bo’laverib ko’nikib ketgan bu nuroniy qariga kerakli paytda har kimga ana shunday tasalli so’zini aytar. **Rahmat senga, otaxon.** Ertami-kechmi har kimning ishi tushadigan mana shu go’llaring uchun **rahmat.** O’rnatib turgan yurakka suv sepa biladigan mana shu hamdar galbing uchun **rahmat.*** (Hoshimov, Tasalli, 2008:7-8)

“Gilom Paypoq” hikâyesinde çocuğunun hastalığı karşısında çaresizce bekleyen, sağa sola koşuşturan anneye, hacı babanın duası ve iyi niyet dilekleri yetiştir:

–“O’lib qoladi! Bolaginam o’lib qoladi!”

*“Vahima qilmang, posha, **dardni bergan Xuda, davosiniyam beradi**”.* (Hoshimov, Gilom Paypoq, 2008:17)

Ceviz hırsızlığı yapan çocuğu annesi bir kenara iter, yaptığıın yanlış olduğunun düşünmesini ister. Sabretmesini diler. *“Onam do’ppi to’la yong’oqni qolimdan olip, yelkamga qoqdi.*

“Bor, sabr qilib turgin.” (Hoshimov, Eng Og’ır Gunoh, 2008:19-20)

Evde pişen yemeği beğenmeyen çocuğun önüne annesi tabağı uzatır. Hikâyenin bu bölümü anne-oğul ve daha sonra babanın da dahil olmasıyla evde az miktarda kalan levlegi³ de yere düşer ve anne bu işe oldukça kıza. Diyalog içinde geçen kızma ve kargış şu şekildedir:

“Tovaqni qo’lim bilan bir urgan edim, uchib avval supaga, undan yerga tushdi. Tolgon yer bilan bitta bo’lib sochildi-da, tuproqqa qorishib ketdi. Birdan oyimning ko’zida g’azab chaqnadi.

*... **Non-ku, bu, ahmoq! Günoh bo’ladi-ku!**)*

...dadam lavlagi bo’lagani qo’lida tutganча jahl bilan onamga garadi

-To’kilib ketdi, dedi oyim boshini quyi solib.

-Padaringga la’nat! Non, ko’r qiladi seni!.” (Hoshimov, Eng Og’ır Gunoh, 2008:21)

³ Levlegi: şeker pancarı

Aynı hikâyede arabadan inen anne ve çocuğu, şoföre şu şekilde dua ve teşekkürde bulunur:

-Mana, keldik. **Rahmat. (Teşekkür ederim)** Shu yerda trolleybusga chiqamiz. -U ovunib qolgan o'g'ilchasini ko'tarib shosha-pisha mashinadan tushdi. - **Katta rahmat**, baraka topinglar. (Hoshimov, Bola Yig'isi, 2008: 23)

İyi ya da kötü dileklere amaç edinilen kişi bazan pervasızca abartılır. Güçlü, fedakâr olduğunu göstermek için kimi zaman hayvana benzetilir. "Maxallaning Shayhi" hikâyesinde mahalleye küçük yaşlardayken gelen, gerçek adını kimsenin bilmediği Shayh, misafir ağırlamayı çok sever, yabancı olduğundan "z" harfini söyleyemez "dz" der; "s" diyemez, "ts" der. Her gelen misafire de ikramda kusur etmez. Ama onun konuşması misafirler arasında alay konusudur. Gelen misafirler, sofraya oturur ve ikram beklentilerini güya methlerle dile getirirler:

-Bo'sh kelma, Shayh!

-**Malades, Shayh! Orangutan bo'b ket-e!** (Hoshimov, Maxallaning Shayhi 2008: 32-33).

İyiliği istenen, ya da ilenen kişi konuşanın karşısındadır; ya da konuşan onu karşısında sayar. (Boratav,1982:127). "Toy" hikâyesinde kapının önüne gelen "Moskvich" markalı arabadan inen gence bakarak söylenen hayır dua:

-No'rdek yigit bo'pti.

-**Xudoyo umridan baraka topsin.** (Hoshimov, Toy, 2008: 34).

Düğün öncesi ineklerin sütünün çok olmasını isteme şekli de dilek olarak şöyle geçmektedir:

Toy otingni o'zgartiramiz. Ammo **kechqurun sigirimning yelini tirsillab tursin.** (Hoshimov, Toy, 2008: 34)

Saatçi ile çocuklarının; komşu gelin ve kocası arasında geçen olayların ele alındığı "Qanoat" adlı hikâyede, babalarının saat tamiri yaptığı odaya gizlice giren kardeşlerin habersizce bir saati almaları ve babalarının sinirlenmesine sebep olmalarının ardından, mahallede pek sevilmeyen, ağzında bakla ıslanmayan komşu karı-koca yine bir gün kavga ederler. Kavganın arkasından gelin, diğer komşuların sorularına cevabı aşağıdaki şekilde verir. Yalnız, bu kötü dilekte amaç edinilen koca uzaktadır. Onun hakkında beddualar, komşulara duyurulur:

-Nima bo'ldi o'zi, ofsinjon?

-Kecha meni shundoq so'kdi, shundoq so'kdi, **yigitgina o'lgur!** Kelinoyi ikki qo'li bilan sharaqlatib soniga shapatiladi.

-Onamni so'kdi-ya, **bo'yginang go'rda chirigur.**

-Qirchiningdan qiyilgur.

-Zahringga yeyavermaysanmi, yergina yutgur.

-Voy, tilimni gapirgan tillaring jodida giyma bo'lsing-a.

-Yeldek kelib, seldek olmasa aslo rozimasman!

-Voy, nega qarg'amas ekanman? Og'zi-burningdan laxta –laxta qoning kelgurni. -Birov mani ko'kragimdan itarmas. **Mana shu ajalning tig'i parroniga achragur.**

-Ana! Kelinoyi tag'in shang'illadi. -Sizning eringiz o'tiningizcha yorib beradi. Maniki bo'lsa bir paqir suv olib kelmaydi, go'lginan sinib, akashak bo'lgur. Uyim-joim deb bo'yniginang kesilgur. Eshak!

-Xudoyo bo'yniginang hazrati Alining qilichida kesilmasa, u dunyo-bu dunyo rozimasman. (Hoshimov, Qanoat, 2008: 40-41).

Bazı alkışlar, hayır dua ile övmeyi bir arada veirken ardından iyi dileklere devam edilmektedir:

-Vaalaykum assalom, mullo bo'ling...

-Barakalla! Umringizdan baraka toping

-Posha qizim sizlarning rohatingizni ko'rsinlar.

- İlohi omi-in! Yurtimiz tinch bo'lsin, u dunyoyu bu dunyo qirg'inbarot bo'lmasin. Ollohu akbar. (Hoshimov, Ermon Buvaning Tilagi, 2008: 56-57)

Alkışların bazıları herşeyi yaratan Allah'a şükür kelimelerinin ifadesi şeklinde iyi niyetler bildirme halinde de olur. “Ermon Buvaning Tilagi” hikâyesinin donlarına doğru Ermon Buva, sofrada Fatıha suresini okur ve arkasından ekler: **“Yaratgan ne'matingga shukur!”** (Hoshimov, Ermon Buvaning Tilagi, 2008: 58) der.

Alkışlar, iyilik ve berekete nail olmasının istendiği kişinin bazan yüzüne karşı da söylenir:

-Voy uyungga bu'qdoy tolgurlar, voy ko'paygurlar, kela qolinglar...

-Bu nonga tegib bo'lmaydi, ko'paygur. (Hoshimov, Ermon Buvaning Tilagi, 2008: 59-60).

Kargışlarda da kötülüğü istenen kişi için genelde masallarda rastladığımız birinin ölüm haberini kanlı gömleği ile getirme biçimindeki eski göreneğe işaret organlarının eksilmesini isteme de bulunmaktadır. Hoshimov'un hikayelerinde de bu tür kargışlara rastlamak mümkün:

-Voy, tilyog'lama bo'lmay tillari kesilsin. Siz uning tilini bilmaysiz, o'rgilay! (Hoshimov, Mening Acha Xolam, 2008: 70).

Özbekler, bir araya geldiklerinde özellikle birilerini sofraya buyur ettiklerinde bu güzel mekâna eriştiren Allah'a şükür anlamı içeren dua ve iyi dilek sözlerini kullanırlar. Buna da "Ovmin" (amin) diyerek başlanılır, daha sonra eller yüze sürülür.

Lo 'li menga qayrilib ham qaramadi. Qop-qorq qollqrini keng yoydi.

-Ovmin! Qadam yettu balo yetmasun! Pirlar madadkar bo'lsun. Dushmaning xoru zor bo'lsun, bacham! (Hoshimov, Mening Acha Xolam, 2008: 73).

Çoğu zaman bir hadise karşısında içinden geçenleri ifade eden, iyi niyet dileğinde veya duada bulunan birisine bakarak, kendisi için güzel sözler söyleyene senin dediğin olur inşallah anlamında karşılık verilir.

-Ko'nglim sezib turibdi. To'xtavoy erta-indin kelib qoladi. To'xtavoyingiz qandoq yaxshi bolaki! Mana, meni aytdi dersiz. Erta-indin eshikdan kirib keladi. -Voy, og'zingizdan o'rgilay, ovsinjon! Koshikiydi-ya! To'tavoyning onasi yig'lamsirab fotiha tortdi. -İloyo aytganingiz kelsin! (Hoshimov, Mening Acha Xolam, 2008: 78).

Alkışların bazıları karşıdakine makam, mertebe isteme şeklindedir:

-İloyo martabangiz bundan ham ulug bo'lsin! (Hoshimov, İmon, 2008: 87).

Allah lafzı söylenmeden, sadece kasdedilerek dua edildiği yerler de var:

-O'zing asra. (Hoshimov, İmon, 2008: 88).

Aç gözlüler için ifade edilen, kargışlar da bu hikâyede geçmektedir.

-Yesin-ichsin to'ymasin, iloyo buyurmasin! (Hoshimov, Bozor, 2008: 119).

Yemin ifade eden niyetler de kullanılmaktadır.

-Agar ninangizga tekkan bo'lsam, niyatimga yetmay! To'rtta bolamning o'ligini ustida o'tiray... Boyvuchcha bo'lmay tusingni yel yesin! (Hoshimov, Oltin Baldoq, 2008: 137).

İsteddiği bir belaya dûçar olmazsa razı olmayacağını ifade eden belâ dileği de şart cümlesi olarak hikâyede geçmektedir.

-Tuhmat balosiga uchramasa, rozimasman! (Hoshimov, Oltin Baldoq, 2008: 137).

Beddua eden, bedduaya uğrasın anlamı anlamını veren şekillere de hikâyede rastlamaktayız.

-İloyo tuhmat qilgan tuhmat balosiga uchrasin! Xudoyo o'sha bir poy zirak o'lsin! (Hoshimov, Oltin Baldoq, 2008: 137).

Çocuk azarlanırken "yerin dibine girsen, ölsen olmaz mı?" gibi anlamlara gelen kargışlar da bulunmaktadır.

-Sen bolani yer yutsa bo'lmasmidi! –Shu kuningdan ko'ra o'lib qoya qolsang bo'lmasmidi, yer yutkur! –Boyginang lahatda chirigur! –Ko'zginang teshilgur. (Hoshimov, Oltin Baldoq, 2008: 138).

Bir günahsız töhmet etmektense ölsəm daha iyi anlamına gelen, beddua gibi görünen iyi niyet ifadeleri de hikâyede geçmektedir.

-Bir begunohga tuhmat qilgandan ko'ra o'lganim yaxshimasm! (Hoshimov, Oltin Baldoq, 2008: 138).

Gelin, evliliğin ilk sabahı milli kıyafetiyle ev halkına teker teker selam verir. Gelinin selamını alanlar arasında söz sahibi “Aksakqal Xatun” diye adlandırılan bir kadın da bulunur. Bu kişi, gelinin selamından sonra alkış ve iyi dileklerde bulunur. Bu esnada gelin ve etrafındakiler tarafından belli ritüeller gerçekleştirilir.

Yeni evlenenleri Allah'ın korumasını talep etme, bağışlanma, aile huzuru, erkek çocuk istemi, Allah'ın rızasını kazanma istemi, şükür, yardım konularının yer aldığı alkışlar ve iyi niyet dileklerinde bulunulur. Bu yöntem ve kültür izlerine mezkûr hikâyede de rastlamaktayız.

Otin xola bir tomoq qirib oldi-da, ovozi boricha baqirdi:

-Assalomu alaykum, kelin salom-o-om! Kelinchak ohista bosh egdi. Hovlidagilar chekkachekadan ma'qullab javob qilishdi:

-Baraka topsin! -Rahmat.

-Qo'shgani bilan qo'sha qarisin.

Otin xola yana bir marta tomoq qirib, ovozini sozlab oldi-da, boyagidan ham balandroq haygirdi:

-Assalomu alaykum, kelin salo-o-o-m!

Karmonni katta ochgan

Ayamay pulni sochgan,

Qorinlari qopday,

Mo'ylovlari shopday

Qaynotasiga salo-o-o-m!⁴

-İloyo qo'sha qarinqar! (Hoshimov, Oltin Baldoq, 2008: 141-142).

Sağlık sorunlarının giderilmesinin ardından Allah'a hamd ü senalar şeklinde

⁴ “Cüzdanını büyük açan,
Parasına acımadan saçan,
Karnı kúp gibi büyük,
Bıyıkları palabıyık
Kayınbabasına selam”

yapılan dualar da hikâyenin bazı bölümlerinde geçmektedir. "O'ris Bolaning Oyisi" hikâyesinde Zebi Xola, ameliyatın ardından diline şükür sözlerini dolamış, çocukları ve torunlarıyla hayatını idame etmektedir.

-Zebi Xola og'ir og'ir qadam bosgancha, oyimning xonasiga qarab yurdi.

-Singlimning joyida birpas o'tiray,

-Dunyo shuncha ekan, jon bolam, dedi o'ychan ovozda. –Hamma bir-bir ketaverarkan...

-Nevaralar katta bo'lib qoldimi!

-Xudaga shukur, bolaginam o'zidan ko'paydi.Olti nevaraning duosini qilib o'tiribman. (Hoshimov, "O'ris Bolaning Oyisi", 2008: 141-142).

O'ris Bolaning Oyisi hikâyesinde Zebi Xola'nın erkek sesine benzer sesiyle manzum olarak dile getirdiği iyi niyet sözlerini şu şekilde dillendirir:

Yor yurgan ko'chalarni supuray sochim bilan,

Changi chiksa suv sepay, ko'zdagi yoshim bilan...⁵

(Hoshimov, "O'ris Bolaning Oyisi",2008:151).

Küçük çocukların hepsinin bebeklik dişi düşer. Biz de: "Alsana it dişi; ver bana kuzu dişi" deriz. Bu, güzel olanı iyi niyet istek talebi görevindeki kullanım şekli, hikâyede de şu şekilde yer almaktadır:

-Ko'zingi yumasan-da, "Suyak tishimi ol, tilla tishimi sol" deb uch marta aytasan. Tishini yelkangdan ashirib, anhorga otib yuborsang, yangi tishing tilla bo'lib chiqadi.

(Hoshimov, "Xo'ja",2008:157).

Allah cezanı versin, belanı versin, yerin dibine giresin, mezarda çürüyesin vb. beddualarının hikâyede kullanılan şekilleri şöyledir:

-Xudo urgurlar! ...tusigni yel yesin! ...bo'yginang lahatda chirigur! ...juvon o'lgurning

(Hoshimov, "Xo'ja",2008:163-170-171).

Hayvan saldırılarında, zarardan korkarak, yaklaşmasına engel olmak için bazı ifadeler kullanılır. Bu ifadeler beddua gibi görünse de azarlama özelliği taşımaktadır. "Pistachi" hikâyesinde üzerlerine bir köpeğin aniden geldiğini gören kişiler olayı şu şekilde anlatır ve köpeği kovmaya çalışırlar:

5 Yarın yürüdüğü yolları süpüreyim saçımla,
Toz çıkarsa su serpeyim gözdeki yaşımla...

Shu payt osmondan tushdimi, yerdan chiqdimi, allaqanday gurji kuchugimiz paydo bo'ldi. Xuddi hozir g'ajib tashlaydigandek to'ppa-to'gri otning oyogiga yopishib ovozi boricha akillay boshladi. Jiyron yer tepinib pishqirdi. Boshini shiddat bilan ko'targan edi, dalavoyning jilov tutgan qo'li siltanib qayrilib ketdi. –Yo'qol-e, padaringa la'nat! U jahl bilan jilovni tortdi. Itqa qamchi o'qtaldi. Kuchuk angillab qochdi. (Hoshimov, "Pistachi", 2008:181).

Pistachi hikâyesinde anne ile Dalavoy'un hanımı arasında geçen konuşmada gördüğümüz iyi niyet dileği anlam olarak "Sözünüz, dediğin inşallah doğru çıkmaz" şeklindedir.

-Dalavoyning xotini ekanini endi tushundim. Hayron bo'lib goh onamga, goh Dalavoyning xatiniga qarab turardim. –Voy, gapingiz qurmasin! (Hoshimov, "Pistachi", 2008:186)

Havas hikâyesinde Mehri Hala, oğlu Cihangir'i başka Semerkand yakınlarındaki Jizzak'a gönderirken ettiği dua şu şekildedir.

Mehri Xola, xol-xol do'g bosgan qo'lini siltab imo gildi. Qani, omin! dedi duoga qo'l achib. –Bolamni sizga, sizni Xudoga topshirdim. Oy borib, omon kelinglar. Safarlarning bexatar bo'lsin, do'stga zor, dushmanga xor qilmasin. İloyo tuproq olsanglar oltin bo'lsin. İloyo... (Hoshimov, "Pistachi", 2008:194).

Kaltakesakning Dumi hikâyesinde Nilüfer adında genç kıza yapılan beddualar şu şekildedir: *-Nilu⁶, o'lgur, nima qilding? Ha, qiz bo'lmay ajalni oldida ket! Shishani yog bilan berib yuboribsan-ku. –Hoy, Alish! Nima hunar ko'rsatding? Hushtak chalmay yergina yutgur...* (Hoshimov, "Kaltakesakning Dumi", 2008:194).

"Allah'ın izni ve inayetiyle, inşallah bu işi halledelim." Anlamına gelen iyi niyet sözü, Kaltakesakning Dumi hikâyesinde şu şekilde geçmektedir: *Dilbar opa! Odam bo'lib mundoq atlas obersin sizgayam! Bir etak bolaga o'ralashib qolgan Dilbar opa sekinming'illadi:*

-Ha, nasib etsa, bir kun kiyarmiz. (Hoshimov, "Kaltakesakning Dumi", 2008:194).

Paraya değer vermenin yanlış bir şey olduğunu ifade eden kargışlar da bulunmaktadır:

Niyating o'zingga yo'ldosh bo'lgur, diyonatsiz! –Undan ko'ra eson-omon qutulib olgin, degin...yoshsan, hali bundan yaxshilarni kiyasan, degin... Pul joningni olgur, ochofat, o'lsang puldan kafan qilmaydi-ku, imonsiz! (Hoshimov, "Kaltakesakning Dumi", 2008:200).

⁶ Nilu: Nilüfer'in kısa söylenişidir.

Eserde ninni şeklinde kullanılan dualar da Alla (ninni) hikâyesinde geçmektedir.

Oyim ham cho'chilib ko'zini ochadi. Beshikni ohista tebratadi:

Yigitlarni sardori bo'l, jonim-a,

Yuragimni madori bo'l, alla... (Hoshimov, "Alla", 2008:203).

SONUÇ

Bu çalışmada O'tkir Hoshimov'un "Dunyoning İşlari" adlı hikâye toplamı olan eserindeki alkış-kargışları tespit etmeye çalıştık. Fikir özgürlüğünün, yazmaktaki düşsel özgürlüklerin rahatladığı "Durgunluk Devri" olarak bilinen dönemde ideolojisinin doğrultusunda eserler veren diğer edebî şahsiyetler gibi o da eser vermiştir. Eserlerinde halk bilimi unsurlarını da sıkça kullanmıştır. Dunyoning İşlari, toplumsal konulardan seçilmiş, yaşanan cemiyet ve topluma kültürel ayınadarlık yapmıştır. Kültürü kuşaktan kuşağa aileler taşır. Bu nedenle dua ve beddualarla aile içi eğitim, hayatın dönüm noktalarını da kapsayarak eğitim görevi üstlenmiştir. Eserin dil ve anlatım biçimi olan üslup ise, sanatkârın edebiyat vadisinde kendine özgü, kendisini temsil eden imzasıdır (Tekin,2002:167). Kısacası yazarın bu eseri kaleme aldığı döneme bakılırsa halkın fikir yapısı, kültürel yaşantısını yine kendisinin temsil ettiği görülmektedir.

Genel olarak bu hikâyelerde geçen ana, kardeş ve komşu kadın Zebi Xola, Risolat Apa, Ermon Buva vd. Oldukça mehmandar kişilerle hizmette kusur etmeyen Mahallenin Şeyhi karakterine sahip kişiler üstlendikleri roller göz önüne alındığında benzerliklere sahiptir. Olay örgüsü de genelde bu kişiler üzerinde cereyan etmektedir. Yazar, İronik anlatımla zıt kavramlarla, yaşanan olumsuzlukları ve kişileri daha etkili ve vurucu bir şekilde asıl niyetin gizlenerek sıradanlık içinde sunulduğu görülmektedir. Yazar, bu ironik yaklaşımla, gerçeğe vurgu yaparken dönem de göz ardı edilmemelidir. Eserin kaleme alındığı bu dönemde yazar, hayatın tüm gerçeklerini bilmekte ama bilinçli bir bilmezlik sergilemektedir. Böylece halkın dil ve kültürü ile sarsıcı bir hava oluşturmuştur.

Yazar, bütün hikâyelerde de bahsettiği gibi annesinden duyduklarını kaleme almıştır. Aslanlar yediği şeylerden müteşekkil olduğu gibi yazar da annesinden duydukları hikâyelerle bu eserini meydana getirmiştir. Eserin son kısmı olan "İltijo"da annesinin arzusunu yerine getirmenin mutluluğunu yaşamaktadır. "Oyi men keldim... Eshityapsizmi, oyi men yana keldim."⁷ İfadeleriyle başlamakta, kitabı kendisinin sadece kağıda döktüğünü; annesinin eseri olduğunu ve bu eseri bütün annelere bağışladığını şu ifadelerden anlıyoruz:

---

⁷ Anne, ben geldim. Duyuyor musunuz, anne ben yine geldim.

-Esingizdami, oyi, siz bir marta, atigi bir marta, o'shandayam hazillashib: "Meniyam kitob qilib yozsan chi, o'glim", degandingiz. Men: "Sizning nimangizni kitob kilaman, oyi?" degan edim.Xafa bo'lmang, men hazillashgan edim.mana o'sha kitob. Yo'g uni men yazganim yo'g. Uni, siz yazgansiz.men uni qog'ozga tushirib, odamlarga tarqatdim, xolos. Men uni dunyodagi hamma onalar o'qishini xohlayman. Bilaman, dunyodagi hamma onalar yaxshi. Shundoq bo'lsayam, ularning hammasi sizga o'xshashini xohlayman... (Hoshimov," Iltijo",2008:207).

KAYNAKLAR

- BORATAV, Pertev N. (1982), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- ELÇİN, Şükrü, (2005), Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. ve komisyon, (1991), Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, (1995), Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yay. İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman, (2010), Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- HOSHIMOV, O'tkir, (2008), Dunyoning İshlari, Sharq Nashriyot-Matbaa, Toshkent.
- KAYA, Doğan, (2002), Halkbilim Araştırmaları, Kitabevi Yay. İstanbul.
- KOLCU, A. İhsan, (2010), Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum.
- ÖZTÜRK, Tuncay vd. (1997), Uzbek Hikoyalari Antologiyasi, (Tanlangan Hikoyalar Tuplami), Sharq Nashriyot-Matbaa Kontserining Boş Tahririyati, Toshkent.
- TEKİN, Mehmet, (2002), Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları), Ötüken Neşriyat, İstanbul.